PŐCZE GÁBOR

Iskolafejlesztések a tercier szektor szakemberképzéséért

A gazdasági szerkezetváltás egyik jellemzője lesz - ha bekövetkezik - , hogy nagyságrendileg megnövekedik a humán szolgáltatások területén dolgozók száma és aránya az összes foglalkoztatotthoz képest. A hazai szakmai képzés erre ma még jobbára felkészületlen, a szakképzés-fejlesztéssel foglalkozók figyelmét amúgy is az ipari és a mezőgazdasági oktatás modernizációja és a pénzipar szakképzési hátterének kialakítása köti le.

A humán szolgáltatások világában való helytállást a jelenlegi közoktatási gyakorlat nem készíti elő kellőképpen, kevés az ezen a területen jól használható képzési program, de ami még nagyobb hiány: maga az iskolai "üzemmenet" mond ellent a humán szolgáltatások körében megkövetelt alapértékeknek és attitűdöknek (tolerancia, együttműködési készség, empátia, "szolgáló attitűd", személyközpontú megközelítés stb.) Mindezen értékek iskolai megjelenése külön projekt keretében képezi kiterjedt kutatás tárgyát az *Iskolafejlesztési Központban* (lásd: *Humanizációs projekt*).

A szociálisasszisztens-képzési program egy speciális terület: a segítő szakember középfokú képzése kapcsán keresi a tercier szektorban munkát vállaló fiatalok felkészítésének és/vagy átképzésének lehetőségét úgy, hogy eredményeit (elsősorban az iskolai szervezeti klímára és kommunikációs stílusra, valamint a tréning-szerű képességfejlesztő programok kidolgozására vonatkozókat) a közoktatási gyakorlat számára is felkínálja. Az *OPI,* majd az *Országos Közoktatási Intézet* arra kapott állami megbízást a *Népjóléti Minisztériumtól,* hogy a hazai viszonyok között lehetséges, a szakma által támogatott és kivitelezhető modellt dolgozzon ki a nappali (full-time) és a felnőttek számára hozzáférhető (part-time) oktatási formákra.

A projekt 1989-ben kezdődött és 1994-ben ér véget. (Részletes leírása megtalálható a *Neveléselmélet és Iskolakutatás* c. folyóirat 1989-90. 3. számában.)

Az európai országok többségében a hivatásos szociálisszakember-képzés félfelsőfokú vagy felsőfokú, miközben a hazai gyakorlatban dolgozók többsége középfokú (többnyire nem szakirányú) végzettséggel rendelkezik. A szakma középfokát elismerő Lengyelországban is érettségi utáni kétéves tanfolyam keretében folyik szociálisszakember-képzés.

A hazai realitások és az európai tapasztalatok együttes figyelembevételével valószínűsíthető, hogy tartósan kell számolnunk a szociálisasszisztensi foglalkozás hazai

gyakorlatban való jelenlétével.

Ugyanakkor el kell kerülnünk a szakma hierarchizálódását, valamint azt is, hogy a középfokú szakemberek tömeges megjelenésével a segítő szakmák adminisztratív (direkt) irányítás, illetve bürokratikus nyomás alá kerüljenek. (*Izidor Vallimann,* a baseli szociálismunkás-képző tanszék professzora szíves szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy ez a veszély majdnem törvényszerűen megjelenik ott, ahol a segítő szakmában dolgozók zömének nincs felsőfokú végzettsége.)

Ezért a projekt keretében a perspektivikusan kívánatosnak, de legalább elfogadhatónak tekinthető végzettségi arányokra is tekintettel keressük a választ arra a kérdésre, hogy melyik út tekinthető követendőnek: az iskolarendszeren belüli (magas óraszámú gyakorlatokkal, ötödik, képesítő évvel, független, önkéntes szakmai képesítő vizsgával), vagy a széles alapozású (általános, szemléletformáló iskolai képzéssel, munkábaállással, majd munkavégzés mellett szaktanfolyami képesítéssel járó). Annyi bizonyos, hogy a jelenlegi hazai munkaerőhelyzetben mindkét 'modell' iránt erőteljes társadalmi kereslet és munkaadói érdeklődés nyilvánul meg, s az is bizonyos, hogy megbízható válasz majd csak az első szociálisasszisztensek munkábaállása után néhány évvel adható.

A projekt egyik legfontosabb feladata éppen e két szakképzési pálya tapasztalatainak összegzése és modellértékű konzekvenciák megállapítása. Az azonban mindkét út esetében bizonyos, hogy az asszisztensképzésnek nyitottnak kell lennie, amely a felsőfokú képzést mint a szakma elsajátításának "természetes" folytatását megengedi.

"Félidőben", a kutatás jelenlegi szakaszában elképzelhetőnek tartjuk, hogy a full-time ágon és a part-time ágon érkező (más érettségizett) hallgatókat közös, nappali tagozatos, de hosszabb szakmai gyakorlati szakaszokat magábafoglaló képzéssel készítsük fel.

A projekt feladata tehát egy olyan rugalmas, a felsőfokú képzés tartalmaival megfelelően egyeztetett szociálisasszisztens-képzési modell (struktúra, képzési tartalom, metodika és fejlesztési eljárásmód) kutatási, kísérleti és fejlesztési eszközökkel történő kidolgozása, amely perspektivikusan egyaránt hozzájárul e szakma európai nívóra emeléséhez és a hazai szakemberszükséglet színvonalas kielégítéséhez.

A folyó kísérletek

Az 1986/87-es tanévben indult a pécsi *Apáczai Nevelési Központ Gimnáziumában* a Humán szolgáltatások nagyfakultáció. Ebben a fakultációs programban a tanulók olyan szemléletformáló (előkészítő jellegű, nem-szakmai) képzésben vesznek részt, aminek célja: gyakorlatilag megismerkedni a segítő foglalkozásokkal, illetve személyes élményen keresztül formálni a segítő attitűdöt. A program a menetközbeni korrekciók során fokozatosan veszített szakmai előképzés jellegéből és folyamatosan közelített egy társadalomismereti fakultáció megvalósulásához.

A pécsi humán-szolgáltatási programot kisvárosi körülmények között Kiskőrösön próbáltuk ki, és úgy tapasztaltuk, hogy ez az egy gimnáziumos-, illetve az ún. "és-iskolával" (gimnázium és szakközépiskola) rendelkező-kisvárosokban, nagyközségekben a továbbtanulási esélyekkel nem rendelkező (ún. 'közepes', illetve a

továbbtanulással mint a szocializációs 'életprogram' 'természetes' állomásával nem számoló, tehetséges középiskolai tanulók "testreszabott" fakultációja lehet.

Alapvetően más célokkal és lényegesen differenciáltabb képzési programmal - a modellalkotás vállalt célkitűzésével - indult az 1988/89-es tanévben az *egri Egészségügyi Szakközépiskolában* a Humán szolgáltató Szakközépiskola első évfolyama. Az általános tantervi koncepció megfogalmazásában: "A humán szolgáltató szakközépiskolai képzés célja, hogy a tanulóknak rendszerezett alapismereteket nyújtson a humán szolgáltatásokról és a humán szolgáltatások területén alkalmazott szakismeretek alapjaival megismertesse őket. Alakítson ki a tanulókban önálló társadalmi problémafeltáró, -érzékelő és -rendszerező képességet, formálja szociológiai, pszichológiai látásmódjukat. Ismertesse meg a tanulókat a segítő foglalkozások társadalmi, makroszintű meghatározottságával, tegye őket képessé arra, hogy - alkotóan hasznosítva más tantárgyakban és iskolán kívül szerzett ismereteiket - összefüggéseiben lássák a segítő foglalkozások társadalmi jelentőségét és szerepét...

Készítse elő a humán szolgáltatások területén alkalmazott tudományok (szociológia, pszichológia, szociálpszichológia, szociálpolitika, jog, kommunikációelmélet stb.) felsőfokú elsajátítását, a tanulókban alakítsa ki a szakterületük iránti elkötelezettséget és pozitív attitűdöt, tegye őket alkalmassá közvetlen emberi kommunikációban alkalmazott segítő kapcsolat kialakítására. A képzés feladata, hogy kialakítsa a tanulókban a reális önismeretre és tárgyi ismeretekre alapozott tudatos feladatvállalást a humán foglalkozások valamelyikében. Adjon átfogó képet a humán szolgáltatások intézményrendszeréről, ismertesse meg a tanulókat a segítő beavatkozás minden területén érvényes közös alapelvekkel és legfontosabb etikai - filozófiai dilemmákkal. (...) Segítse a tanulókat saját életvitelük igényeik és lehetőségeik szerinti optimális alakításában, segítse elő az arra vállalkozóknak és rátermetteknek a továbbtanulást a felsőoktatás elsősorban szakirányú (de más) területein is."

A szakközépiskolai asszisztensképzés nem alapelveiben (gyakorlat- és személyközpontúság, differenciálás, alkalmazkodás az egyéni haladási ütemhez, stb.), hanem mélységében tér el a fakultációs képzéstől.

Tantárgyi struktúrája, illetve óraterve lényegében megfelel a fakultációban közvetített tartalmaknak, bár annál lényegesen differenciáltabb, szakmaibb (v.ö.: a szociális munka alapjai, szociálpolitika, a szociális munka etikája stb.) és mélyebb.

Az egri kísérlet követő iskolájaként, - részben módosított programmal - indul 1989/90-ben *Tiszaföldváron* a Humán szolgáltató és humán tevékenységszervező ágazat a *Hajnóczy József Óvónőképző Szakközépiskolában és Gimnáziumban.* Ebben a kísérletben a tanulók választhatnak majd a szociálisasszisztensi, illetve a szociálpedagógusi elágazás között. Mindkét irány közös alapokra épül, de ez utóbbiban az ember- és társismeret - hangsúlyeltolódásokkal - gyermektanulmányként jelenik meg (a tantervet *Vekerdy Tamás* és *Honti Mária* írta), valamint folyamatosan nagyobb szerepet kap a humántevékenység-szervezés gyakorlata. Önálló stúdiumként a szociálpedagógia is megjelenik, de ez a tárgy sem váltja ki a szociális munka elméletét és gyakorlatát, ami közös tartalmi alapstúdium.

Az országban több helyen indult munka mellett végezhető, szociálisasszisztensi végzettséget nyújtó tanfolyami képzés is. A képzésre érettségivel és legalább kétéves (egészségügyi gondozói-ápolói, szociális gondozói, közművelődési, stb.) szakmai gyakorlattal rendelkező, gyakorlatban dolgozó szakemberek jelentkezhetnek.

A képzési program keretében a tanfolyami hallgatók társadalomismeretet, családszociológiát, szociálpszichológiát, mentálhigiénés ismereteket, valamint pszichológiát, szociálpolitikát, a szociális munka elméletét és gyakorlatát, a szociális munka etikáját, kommunikációelméletet, közigazgatási és jogi ismereteket tanulnak és folyamatos ("sajátélményű") csoportmunkában vesznek részt.

A tanfolyam programjának összeállítása a tanfolyamszervező (vagy megbízottja) feladata, a képzések színvonaláról a független állami vizsgabizottság előtt leteendő vizsga, illetve annak egységes, nyilvános követelménye (lásd: NEIK, 1989-90/3. sz. 51-65. old.) hivatott gondoskodni.

A tanfolyami és a középiskolai programok eredményességének összehasonlításával választ várunk azokra az általános kérdésekre, hogy

1.) a szervezeti struktúrát tekintve az iskolarendszerű, vagy az iskolarendszeren kívüli képzési forma alkalmazkodóbb-e a képzésben közvetített értékekhez?

2.) az előképzettség nélküli, 14-19 év közötti, vagy a 19 évnél idősebb, de már dolgozó fiatalok "képezhetőbbek"-e, illetve képzésük milyen specifikumokkal (tanulásszervezési és metodikai igenyekkel) jár az egyik illetve a másik (esetleg harmadik: "öszvér") megoldás esetében?

A kísérleti képzések során szerzett eddigi tapasztalatok alapján a szociálisasszisztens-képzés főbb (standard, nélkülözhetetlen) tartalmi elemei a következők:

1.) *Készségfejlesztés* - tanulási készségek fejlesztése Tanulástechnika c. stúdium keretében; kommunikációs készségfejlesztés csoportfoglalkozás keretében; problémamegoldó készségfejlesztés, részben kifejezetten erre a célra szerveződő kis csoportos foglalkozások keretében, részben minden tananyag, illetve tananyagcsoport gyakorlata keretében, stb.

2.) *Emberismeret*; ön- és társismeret - önismereti, sajátélményű csoportban; mentálhigiénés foglalkozások keretében; pszichológiai ismeretközvetítésben; speciális nyári táborok, terepgyakorlatok, illetve tapasztalatelemző megbeszélések keretében, stb.

3.) *Társadalomismeret* - család- és társadalomismeret; A társadalom élete című tantárgy; szociológia; szociológiai, szociográfiai tábor; illetve évközi gyakorlat, stb.

4.) *A segítő foglalkozások elméleti alapjai* - A szociális munka elmélete című tantárgyblokk; szakmai gyakorlat; irányított esetfeldolgozó csoport; terepgyakorlat évközben, illetve intenzív formában, stb.

5.) *Általános gyakorlat* - családinterjúk; társadalomtörténeti gyakorlat; szociográfiai tábor; laborgyakorlatok és - nem-éles helyzetekben - az elsajátított készségek gyakorlása, stb.

6.) *Szakismeretek, szakmai gyakorlat* - szakmai elméleti tantárgyak, illetve tantárgyblokkok; szakmai orientációs, illetve specializációs blokkok; fakultációs foglalkozások; szakmai gyakorlat, illetve tábor stb. *(Kristóf, 1989.)*

A nagyobb tartalmi csoportok egymáshoz viszonyított belső arányai a képzés jellege, célja, helyszíne, konkrét iránya függvényében jelentős mértékben változhatnak, a viszonyított vizsgakövetelmények által megengedett határokon belül.

A kutatás előtt álló feladatok között legfontosabb a vizsgabizottság létrehozásának segítése, illetve az első vizsgatapasztalatok tudományos értékű elemzése, valamint a pályára kerülő szociálisasszisztensek nyomonkövetése.

A projekt előzményeinek vázlatos bemutatásából is kitetszik, hogy az eddigi lépéseket egyértelműen az egyes kísérletek belső szükséglete határozta meg, ami mi-

att az eddigiek során viszonylag szerényebb figyelem jutott a szociálisasszisztens-képzés *modellalkotására*. Ez nem az eddigi munka hiányossága, hanem az ezen a területen - az előzmények ismeretében - egyedül követhető indukciós logika természetes velejárója. Az egyes kísérletekből származó tapasztalatoknak azonban rövidebb - hosszabb idő elteltével el kell jutni az általánosítás, majd a széleskörű terjesztés fázisába. Az OPI gestori beszámolójában hangsúlyoztuk: "... *a képzés esetleges «bevezetése» a képzés szakmai kritériumainak feladását, a képzési programban gondosan megtervezett tartalmi és módszerbeli követelmények «visszarendeződését» eredményezné.*"

Ezért a kutatás egyik legfontosabb szakmapolitikai feladata meghatározni azokat a feltételeket és körülményeket, amik között a szociálisszakember-képzés elindítása indokolt. Ehhez a fejlesztés új módszereinek felhasználására van szükség; nem egyszerűen egy képzési vállalkozásról, hanem egy-egy település szociálpolitikájának hosszabb távú stratégiai megalapozásáról kell dönteni az esetek többségében. A képzés nem a tanár-céh egyedüli feladata (annál is inkább, mivel jelen pillanatban a szociálpolitika - szociális munka szaktanárképzése megoldatlan), hanem a település tercier szektorban foglalkoztatott értelmiségének együttes gondja (különös tekintettel a gyakorlatban dolgozókra, akik a képzés tereptanárai lehetnek).

A kutatás kiterjed a szakmai nyilvánossággal való együttműködés modellálására. Bár a megrendelő az államigazgatás, a szakmai nyilvánosság támogatása nélkül nem indulhat meg a képzés kiterjesztése. Ezért a kutatás eredményeit, legfontosabb dilemmáit folyamatosan megvitatjuk a *Szociális Munkások Magyarországi Egyesületének* szakmai szervezeteivel, valamint a *Szociális Munkást és Szociálisasszisztenst Képző Iskolák és Oktatók Egyesületének (Iskolaszövetség)* különböző munkabizottságaival. E szakmai szervezetekkel együtt a munkaadók képviselőivel is keressük a kapcsolatot.

A projekt keretében megkezdődött a képzés bármelyik helyszínén és bármelyik formájában részt vevő tanulók személyiségfejlődésének, pályamotivációjának és képességeinek elemzése, a végzett tanulók nyomonkövetése. Ezen elemzések alapján kívánjuk megválaszolni a kutatás egyik alapkérdését: milyen képzési formában és melyik tartalmi (curriculáris) alternatíva felhasználásával remélhetjük a szakma és a gyakorlat igényeinek egyaránt megfelelő szakemberek pályára kerülését.

Ezenközben a projekt óvatos kiterjesztése is folyik: 1991/92-ben újabb nappali tagozatos és munka melletti tanfolyami programok elindulása remélhető.

Irodalom

Neveléselmélet és Iskolakutatás, 1989–90/3. sz. (Tematikus különszám)

Pőcze Gábor: Kell-e szociális munkás az iskolának? In.: Esély, 1990/4. szám, 83 – 88.

Pőcze Gábor: Szociálisasszisztens-képzés: tények, dilemmák, perspektívák In.: Esély, 1990/2. szám,75–82. p.

Pőcze Gábor: Felkészülés a segítő foglalkozásokra In.: Felnőttképzés, 1990/4. sz. 5–12. p.